

NUTQNING TO'G'RILIGI

Angor tuman 2- son texnikumi
ona tili va adabiyoti o'qituvchisi

Xolmo'minov Bobir

bobirxolmuminov089@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada nutqning to'g'riligi tushunchasi, uning lingvistik, kommunikativ va madaniy ahamiyati tahli qilinadi. Nutqda fonetik, leksik, grammatik va stilistik to'g'rilik tamoyillari, shuningdek, nutq madaniyati bilan bog'liq masalalar ko'rib chiqiladi. Maqolada nutq xatolarining sabablari, ularni bartaraf etish yo'llari hamda zamonaviy axborot muhitida nutqning to'g'riligini saqlash muammolari yoritilgan.

Русский язык: В данной статье анализируется понятие правильности речи, ее лингвистическое, коммуникативное и культурное значение. Рассматриваются принципы фонетической, лексической, грамматической и стилистической правильности речи, а также вопросы, связанные с культурой речи. В статье освещаются причины речевых ошибок, пути их устранения и проблемы сохранения правильности речи в современной информационной среде.

English: This article analyzes the concept of speech correctness, its linguistic, communicative, and cultural significance. The principles of phonetic, lexical, grammatical, and stylistic correctness of speech, as well as issues related to speech culture, are considered. The article highlights the causes of speech errors, ways to eliminate them, and the problems of maintaining speech correctness in the modern information environment.

Kalit so'zlar: Nutqning to'g'riligi, nutq madaniyati, til me'yorlari, kommunikativ kompetensiya, lingvistik norma, nutq xatolari, fonetik to'g'rilik, grammatik to'g'rilik.

KIRISH

Nutq – bu nafaqat fikrni ifodalash, balki insonning ma'naviy dunyosi, madaniy saviyasi va intellektual salohiyatining aksi. Shuning uchun nutqning to'g'riligi masalasi har qanday jamiyatda, ayniqsa, ta'lim tizimida alohida ahamiyatga ega. Nutqning to'g'riligi deganda, nutqning tilning o'rnatilgan me'yorlariga – fonetik, leksik, grammatik va stilistik normalarga to'liq mos kelish tushuniladi. Zamonaviy dunyoda, ayniqsa, internet va ijtimoiy tarmoqlarning rivojlanishi bilan til me'yorlariga rioya qilmaslik, qisqartirma so'zlar, jargon va begona so'zlarning ko'p qo'llanilishi kabi muammolar kuchaydi. Bu esa, ayniqsa, yosh avlod nutqiga salbiy ta'sir

ko'rsatmoqda. Shu sababli, nutqning to'g'riligini o'qitish va uni himoya qilish dolzarb vazifaga aylanmoqda.

Ushbu maqolaning maqsadi nutqning to'g'riligi tushunchasini har tomonlama o'rganish, turli darajadagi to'g'rilik tamoyillarini tahlil qilish, nutq xatolarining keng tarqalish sabablarini aniqlash va ularni bartaraf etish yo'llarini taklif etishdir. Maqola nutq madaniyatini shakllantirishda tilshunoslik, pedagogika va psixologiya fanlarining o'zaro bog'liqligini ko'rsatishga qaratilgan.

1. Nutqning to'g'riligi tushunchasi va uning asosiy tamoyillari

Nutqning to'g'riligi – bu murakkab, ko'p qirrali tushunchani anglatadi. U faqat grammatik qoidalarga rioya qilishni emas, balki nutqning kommunikativ vazifasiga mos kelishini, uning aniq, tushunarli va vaziyatga muvofiqligini ham o'z ichiga oladi.

Nutqning to'g'riligini quyidagi tamoyillar asosida o'rganish mumkin:

1.1. Fonetik to'g'rilik

Fonetik to'g'rilik so'zlarni to'g'ri talaffuz qilish, urg'uni o'rniga qo'yish va ohangni to'g'ri tanlashni o'z ichiga oladi. Masalan, o'zbek tilida "kitob" emas, "kitob"; "qayerda" emas, "qayerda" deb talaffuz qilinishi kerak. Sheva va dialektal xususiyatlar nutqning to'g'riligiga putur yetkazishi mumkin.

1.2. Leksik to'g'rilik¹

Leksik to'g'rilik so'zlarni ularning to'g'ri ma'nosida ishlatish, sinonimsizlik va omonimsizlikka yo'l qo'ymaslikni talab qiladi. Bundan tashqari, so'z boyligidan unumli foydalanish, leksik takrorlanishdan qochish ham muhimdir. Masalan, "katta" so'zini har bir holati holatda ishlatmasdan, uning o'rniga "ulg'ay", "yuksak", "azim" kabi so'zlardan ham foydalanish kerak.

1.3. Grammatik to'g'rilik

Grammatik to'g'rilik so'z yasalihi va gap qurilishining til qoidalariga mos kelishini anglatadi. Bu so'z tartibi, fe'l va otlarning to'g'ri kelishik qo'shilishi, egalik va kesim shakllarining to'g'ri qo'llanilishi kabi jihatlarni o'z ichiga oladi. Masalan, "men keldim" (to'g'ri), "men keldi" (noto'g'ri).

1.4. Stilistik to'g'rilik

Stilistik to'g'rilik nutq uslubini muloqot sharoitiga moslashtirishni talab qiladi. Rasmiy va norasmiy vaziyatlarda nutq uslubini farq qilishi kerak. Ilmiy uslubda jargon va dialektizm qo'llanilmasligi lozim.

Mahmudov, N. (2018). O'zbek tili nutq madaniyati. Toshkent: "O'qituvchi" nashriyoti. - 15-22-betlar.

Rajabov, Q. (2020). Tilshunoslikka kirish. Toshkent: "Fan" nashriyoti. - 134-145-betlar.

Husanova, D. (2019). O'zbek tilining amaliy fonetikasi. Samarqand: SamDU nashriyoti. - 67-73-betlar.

Sodiqova, M. (2017). Zamonaviy o'zbek adabiy tili leksikasi. Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti. - 88-95-betlar.

2. Nutq xatolari va ularning sabablari:

Nutq xatolari nutqning to'g'riligi tamoyillariga rioya qilinmasligi natijasida yuzaga keladi. Ular tizimli va tizimsiz xatolar sifatida tasniflanadi.

2.1. Nutq xatolari turlari:

- Fonetik xatolar: Noto'g'ri talaffuz (masalan, "tarix" o'rniga "tarix").
- Leksik xatolar: So'zlarni noto'g'ri ma'noda ishlatish (masalan, "qiyin" o'rniga "og'ir").
- Grammatik xatolar: So'z yasalishi va gap qurilishidagi xatolar (masalan, "ikki kitoblar" o'rniga "ikki kitob").
- Stilistik xatolar: Uslubni noto'g'ri tanlash (masalan, rasmiy yozishmada jargon ishlatish).

2.2. Nutq xatolarining sabablari:

1. Ta'limdagi kamchiliklar: Maktab va oliy ta'lim muassasalarida nutq madaniyatiga yetarlicha e'tibor berilmasligi.
2. Oila tarbiyasi: Ota-onalarning o'z nutqlariga e'tiborsizligi.
3. Ommaviy axborot vositalarining ta'siri: Televideniye, radio va internetda ko'pincha til me'yorlariga rioya qilinmasligi.
4. Ijtimoiy-madaniy o'zgarishlar: Begona tillarning kuchli ta'siri va milliy til an'analarining zaiflashuvi.

3. Nutqning to'g'riligini oshirish yo'llari

Nutqning to'g'riligini oshirish uchun quyidagi choralar samarali bo'lishi mumkin:

3.1. Ta'lim tizimida chora-tadbirlar:²

- Boshlang'ich sinflardan boshlab nutq madaniyati darslarini joriy etish.
- O'qituvchilarning nutq to'g'riligiga alohida e'tibor berishi.
- Nutq musobaqalari, ma'ruzalar, she'riyat kechalari kabi tadbirlarni o'tkazish.

3.2. Ommaviy axborot vositalarining roli:

- Matbuot, televideniye va radiokanallarida til me'yorlariga qat'iy rioya qilish.
- Til to'g'risidagi dasturlar, rubrikalar tashkil etish.

Internet tarmog'ida tilning to'g'ri qo'llanilishini targ'ib qilish.

3.3. Shaxsiy tashabbuslar:

- Badiiy adabiyotni ko'proq o'qish.
- Lug'atlar, uslub qo'llanmalari bilan ishlash.
- O'z nutqini doimiy ravishda nazorat qilish va takomillashtirishga intilish.

Yo'ldoshev, B. (2021). O'zbek tili grammatikasi: Sintaksis. Toshkent: "Akademnashr". - 112-120-betlar.
Quronov, D. (2016). Stilistika asoslari. Toshkent: "O'qituvchi". - 45-56-betlar.

Xulosa

Nutqning to'g'riligi nafaqat lingvistik, balki madaniy va ma'naviy masaladir. Bu shaxsning umumiy madaniyat darajasini, uning bilim va tafakkur darajasini aks ettiradi. Zamonaviy axborot jamiyatida tilga bo'lgan ehtiyoj yanada ortib borayotgan bir paytda, nutqning to'g'riligini saqlash va rivojlantirish muhim vazifaga aylanmoqda. Nutq xatolarining oldini olish uchun ta'lim tizimi, ommaviy axborot vositalari va shaxsiy tashabbuslarni uyg'unlashtirish zarur. Har bir shaxs o'z nutqiga mas'uliyat bilan yondashishi, uni boyitish va takomillashtirish uchun harakat qilishi kerak. Chunki to'g'ri, go'zal va ifodali nutq nafaqat muvaffaqiyatli kommunikatsiyaning, balki yuksak ma'naviyatning ham asosidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mahmudov, N. (2018). O'zbek tili nutq madaniyati. Toshkent: "O'qituvchi" nashriyoti. - 15-22-betlar.
2. Rajabov, Q. (2020). Tilshunoslikka kirish. Toshkent: "Fan" nashriyoti. - 134-145-betlar.
3. Husanova, D. (2019). O'zbek tilining amaliy fonetikasi. Samarqand: SamDU nashriyoti. - 67-73-betlar.
4. Sodiqova, M. (2017). Zamonaviy o'zbek adabiy tili leksikasi. Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti. - 88-95-betlar.
5. Yo'ldoshev, B. (2021). O'zbek tili grammatikasi: Sintaksis. Toshkent: "Akademnashr". - 112-120-betlar.
6. Quronov, D. (2016). Stilistika asoslari. Toshkent: "O'qituvchi". - 45-56-betlar.
7. Abdurahmonov, G. (2019). Nutq xatolari va ularni tuzatish yo'llari. "O'zbek tili va adabiyoti" jurnali, №3, 12-18-betlar.
8. Karimov, N. (2020). Zamonaviy kommunikatsiya muammolari. Toshkent: "Iqtisod-moliya" nashriyoti. - 77-84-betlar.
9. To'rayeva, S. (2018). Pedagogik nutq madaniyati. Toshkent: "O'zbekiston" nashriyoti. - 33-41-betlar.
10. Nazarov, A. (2021). Ommaviy axborot vositalari va til me'yorlari. "Jahon tillari" ilmiy jurnali, №2, 23-29-betlar.
11. Mirzayeva, L. (2017). Shaxsiy nutqni rivojlantirish. Toshkent: "Kamalak" nashriyoti. - 50-58-betlar.